

ג ל ו נ ו ת ל ע י ו ר ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ושש

פרק ל"ז א' - ל"א

וישב (תשכ"ז)

א. שאלה כללית

ר' יצחק פראמה: עקדת יצחק שער כ"ח:
(ג') "וישראל אהב את יוסף מכל בניו..." (ד') "ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם..." הכתובים האלה מגלים ספח ועוד בטעם השנאה וסבת כל המעשה ההוא אשר עשו. וזה כי יעידו שאף על פי שהיה (= יוסף) נוהג עמם בסדת בערות ומביא דבתם על אביהם, לא על זה שנאוהו, כי ידעו שהיא מדה של בערות, וכי יזקין יסור ממנה. אבל כאשר ראו, כי אותו אהב אביהם לבדו מכל בניו - שהכורנה לדעתם שאינן אוהב מכלם אלא אותו לבד, כי מ"ם "מכל בניו" כמ"ם של (בר' י"ד) "ויתן לו מעשר מכל", - הנה עלה על לבם כי הוא היה העיקר אצלו ולו משפט הבכורה והברכה, כי הוא הבן הבכור לאהובה, ושאחיו כלם אצלו (= אצל יעקב) כבני פלגשים, וכבר חשבו, שיקרה להם כמו שקרה לישמעאל ובני קטורה עם יצחק, וכמו שקרה לעשו עם יעקב. וכל הימים אשר הוא חי על האדמה לא יהיה להם חלק באלוקי ישראל, ולא להם יהיה הזרע אשר נאמר עליו ברכת אברהם ויצחק (בר' י"ז) "להיות לך לאלוקים ולזרעך אחריו".

ונתאמתה להם מחשבה זאת, כי ראו כי עד עתה לא זכה בברכה זו כי אם אחד מבני האבות לבד וגזרו, כי זאת היא סבת האהבה אשר אהבו והכבוד אשר כבדו במה שעשה לו כתובת פסים וכו', ועם מה שאמרו ז"ל, שכל מה שלמד (יעקב) מסם ועבר מסר לו (= ליוסף). (וע' רש"י ג' ד"ה בן זקונים!).

והנה באמת אם היה הדבר כפי אשר חשבוהו, היה שנאתם וקנאתם אותו מצוה או זכות, מחוייבים על זה, והיה להם להתנכל בכל יכולתם עמו ועם אביהם לתת עליהם ברכה, כמו שהשתדל יעקב ורבה עם עשו ויצחק, כי הענין היה להם אחד... כי הסבה אחת בעיניה כפי מה שחשבוהו.

1. במה שונה תפישתו מן התפישה הרגילה?

2. מה רצה לפרש בעזרת הפ' בר' י"ד "מעשר מכל", ונגד איזה פירוש של פסוקנו נאמרו דבריו אלה?

3. במה דומה עניינו לענין רבקה ויעקב בבר' פרק כ"ז?

4. מניין לבעל העקדה שלא על הנאת הדבה שנאו אותו?

ב. ב' ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם.

בראשית רבה פ"ד (ז')

"ויבא יוסף את דבתם" ... מה אמר? ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון: ר' מאיר אומר: חשודים בניך על אבר מן החי. ר' יהודה אומר: מזלזלים הם בבני השפחות וקורין להם עבדים. ר' שמעון אומר: תולים הם עיניהם בבנות הארץ. ר' יהודה בר' סימון אומר: ועל שלשתם לקה - (משלי ט"ז י"א) 'פלוס ומאזני משפט לה'. אמר לו הקב"ה: "אתה אמרת חשודים בניך על אבר מן החי" - חייך אפילו בשעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים, (בר' ל"ז ל"א) "וישחטו שער עזים". אתה אמרת מזלזלים הם בבני השפחות וקורין להם עבדים" - (תהלים ק"ה י"ז) "לעבד נמכר יוסף". אתה אמרת ותולים עיניהם בבנות הארץ - חייך שאני מגרה בך את הדב (בר' ל"ט ז') "ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי".

רש"י את דבתם רעה:

כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו: שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותם עבדים וחשודים על העריות. ובשלשתם לקה: "וישחטו שער עזים" במכירתו ולא אכלוהו חי, ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים - (תהלים ק"ה) "לעבד נמכר יוסף". ועל עריות שספר עליהם - (בר' ל"ט) "ותשא אשת אדוניו את עיניה..."

אברבנאל: ואמנם אמרו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם... שהיה תפץ שיהיו אחיו שלמים במדותיהם ולכן לא היה מספר לאביו מדה מגונה שראה בהם, כי זה לא יקרא "דבה רעה" ולא גם כן היה משקר בהם חלילה, ולזה יאמר ויבא יוסף דבה רעה, אבל אמר "ויבא", להגיד כי בעבור שהיה עם אביו בעיר, כשהיה שומע מפי אנשי העיר בשוקים וברחובות שהיו אומרים גנות ממעשיהם, אותה דבה כמו ששמעה היה הוא מביא אל אביו, ולא היה מאמת שכך היה, אלא שכך שמע מפי אנשי העיר. והתבונן אמרו "אל אביהם", כי אלו היה מספר אותה בשוק היה ככלל מספר לשון הרע; אמנם יוסף לא היה מביאה כי אם "אל אביהם" - מהצד שהוא אביהם, כדי שייסרם וידריכם וירחיקם מהחטא וימחה הגנות מהם ולא יהיה פוצה פה ומצפצף בגדם בכל הארץ, ולא לתכלית אחר.

1. עיין בשאלה הבאה בדברי ספר הרקמה. האם הכנוי של "דבתם" הוא הקרוי בדבריו "כנוי הפועל" או הוא "כנוי הפעול" (לפי דעת המדרש והפרשנים דלעיל)?
2. לדברי המדרש (שהובאו גם ברש"י) "ובשלתם לקה" מקשה בעל גור אריה: ואם תאמר: אחר שראה באחיו הדברים - אם כן למה לקה? וכי מי שראה רעה באדם, למה לא יגיד לאביו, כדי להפרישו מן העברה?!

כיצד תיישב את קושייתו?

3. למה מביא המדרש כהוכחה על מכירת יוסף לעבד את הפסוק מתחלים והלא הדבר נאמר בפירוש בתורה?
4. מניין לרש"י שרק כל רעה שהיה נראה באחיו היה מספר, ושם גם דברים שלא ראה אלא שבדה מלבו?
5. xx בפרושו של אברבנאל ישנו באור לתמיהה סגנונית שבפסוקו. מהי התמיהה ומה הסברו?

ג. ד' ולא יכלו דברו לשלום.

סדרש תנחומא ישן: וישב ז' (דף צ' ע"ב) "ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום": שהיה בא ושואל בשלום ולא היו משיבין אותו. למה? שהיה כך מנהגו, שהיה שואל בשלום. יש לך אדם שעד שלא נכנס לשרה הוא שואל בשלום בני אדם, אבל משנכנס לשרה, רוחו גסה עליו ואינו מסגיח לשאול בשלום בני העיר. אבל יוסף לא היה כן: אע"פ שנכנס לשרה הוא היה מנהגו לשאול בשלום אחיו, שנאמר (בר' מ"ג כ"ז) "וישאל להם לשלום".

ר' יונה אבן ג' נאח י' ספר הרקמה שער י"ז והכנוי הבא עם המקור יהיה שני מינים: אם שיהיה כנוי הפועל, או שיהיה כנוי הפעול בו, ואם יהיה כנוי הפועל - האחד או יותר מאחד - לא יהיה כי אם מחובר כמו (יחז' ה' ט"ז) "בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם"; (שם ג' כ"ז) "ובדברי אותך אפתח את פיך"; (שמות ז' ז') "בדברים אל פרעה". ... ואם יהיה כנוי הפועל בו יהיה על שני דרכים: אם שיהיה נפרד, כמו (דב' י"ב כ"ט) "לרשת אותם"; (בר' כ"ה כ"ו) "בלדת אותם". ... או מחובר, כמו (דב' כ"ג כ"ב) "לא תאחר לשלמו"; (ישע' נ"ג י') "וה' חפץ דכאו"; (בר' ל"ז ד') "ולא יכלו דברו לשלום"; (שמואל א' כ"ה מ') "דוד שלחנו אליך לקחתך לו לאשה". ... ואיבנו כמו (בר' ל' ט"ו) "המעט קחתך את אישי"; כי הכ"ף ב"קחתך את אישי" סמוך אליה והיא כנוי הפועל, והכ"ף ב"לקחתך לו לאשה" - פעול בה.

רש"י ד"ה דברו: לדבר עמו.

רש"י ישע' ט"ז ט' אריוך דמעתי חשבון ואלעלה. ד"ה אריוך דמעתי: אתרוה בשבילך דמעתי: יש תיבה משמשת כשתי תיבות בענין זה כגון (ירמ' י' כ') "בני יצאוני"; (יהושע ט"ו י"ט) "ארץ הנגב נתתני"; (בר' ל"ז ד') "ולא יכלו דברו לשלום".

אברבנאל "וישנאו אותו" והיתה משנאתם אותו כל כך, עד שכאשר היה יוסף נותן להם שלום, לא יכלו לשמוע דברו ולהשיב על שלומו וזהו "ולא יכלו דברו לשלום" כאלו אמר: לא יכלו להשיב לו על שלומו שהיה מקדים להם תמיד.

שנ"ל ד"ה דברו לשלום:

... לא מצאנו בשום מקום "דברו" במקום - דבר עמו. ולי נראה: ולא יכלו שאת דברו לשלום. כשהיה מדבר עמהם אפילו דברי שלום, לא היו יכולים שאתו. מצאנו לשון "שאת" בשמט אחר "לא יכול". כמו (תהל' ק"א ו') "גבה עיניו ורחב לבב אותו לא אוכל". (ישע' א') "לא אוכל אוון ועצרה".

אליהו בן אמוזג (ליוורנו, תרכ"ב) ד"ה דברו לשלום.

נראה לי לפרש "דברו" כמו עשותו, הקימו, אוכלו, שתי (שם' א' ט') ... וכונת הכתוב לומר שלא היו יכולים לסבול דבריו גם אם היו לשלום, כדרך כל שונא שיקוף בדברי השנוא אצלו, אף אם ידבר רכות, ... ופרוש "דברו" - דבר לו קשה בעיני, כי הוא מוזר אצלי ויש לו כדמות ראייה בפרק זה עצמו...

1. מה הן שתי הדרכים במ הלכו המפרשים בפירוש הבטוי הקשה "דברו לשלום". סדרם לקבוצות.

2. מה ההבדל ביניהם לפי זה לגבי הבנת ענין הפרק?

3. מהי הראיה שאפשר להביא לפירוש בן אמוזג מתוך הפרק עצמו? xx

4. האם דברי אברבנאל לפסוקו מתאימים לפרושו את פ' ב' שהבאנו בשאלה הקודמת?